

Sviták, Zbyněk

Současné výstupy historické topografie

In: Svíták, Zbyněk. *Úvod do historické topografie českých zemí*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014, pp. 23-29

ISBN 978-80-210-7120-9; ISBN 978-80-210-7123-0 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/131839>

Access Date: 19. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Současné výstupy historické topografie

V současné době se jako práce z historické topografie označují výstupy v následujících směrech. Prvním z cílových výstupů je vytvoření topografické příručky (lexikonu), která prezentuje popis vybrané části území, druhým jsou pak specializované studie s topografickým zaměřením. Dále jsou topografická data prezentována kartografickou formou jako rekonstrukční mapy. Cenné jsou rovněž statistické lexikony.

Příručky:

První se soustřeďuje na sestavování a vydávání příruček dokumentačního a informačního charakteru. Je pro ně typické, že lokality jsou popsány údaji stejného druhu, přičemž jejich výběr se odvíjí od charakteristiky prezentovaného souboru. Jednotlivá hesla jsou zpracována proporcionálně. Obvykle jsou lokality prezentovány v historické retrospektivě. Tyto pomůcky nemusí být vydány ve formě knihy, ale mohou být publikovány v odborném časopise. Inspiračním zdrojem jejich uspořádání a obsahu jsou již vydávané topografie. Starší zkušenosti měly (a budou mít) velký vliv na to, co má v takové příručce být obsaženo, případně jakých chyb je nutné se vyvarovat.

Pro tento typ publikací by mělo být typické:

- mají obsahovat ucelený soubor lokalit

Nejčastěji se jedná o soubor lidských sídlišť nebo objektů stejného charakteru, a to na zvoleném území, které je vymezeno s ohledem na přirozené správní nebo historické souvislosti (země, kraj, region...). Je-li popsán zvolený prostor jako celek v úvodu příručky, pak se soustřeďuje jen na skutečnosti společné celému souboru.

- všechny jednotky souboru jsou popsány v jednotné struktuře stejným způsobem.

Strukturování textu zpravidla automaticky zajistí, že se uživateli dostanou informace stejného druhu v proporcionálním množství. V nutných případech lze však některou část popisu (struktury) i vynechat, jestliže požadovaný údaj není z vážných důvodů k dispozici nebo neexistuje. Výběr struktury popisu a jeho položek, tedy toho, co bude taková příručka obsahovat, závisí na autorovi (autorech) publikace a může být v rozporu s očekáváním čtenářů nebo se lehce stát předmětem odborné kritiky. Proto je nutné výběr přinášených informací a hloubku popisu pečlivě zvážit a eventuálně komentovat v úvodních částech.

- popis lokalit je sice stručný, ale výstižný.

Příručky tohoto druhu se vyhýbají obsáhlým a květnatým formulacím, ale údaje nemohou být v nich prezentovány jen ve formě čísel či tabulek. Nemohou suplovat vědecké články nebo monografie na jedné straně ani statistické lexikony a jiné administrativní pomůcky na straně druhé. Jde vždy o kompromis mezi těmito krajními mezemi,

o zvolení takové formy popisu lokalit ve výstižných (i když zjednodušených) slovních spojení (i s pomocí zkratk a značek), aby výsledek byl efektivní.

– popis každé jednotky by měl být ukončen odkazem na zdroje informací.

Odkazy na pramennou základnu jsou pro příručky tohoto typu mimořádně důležité, a to ze dvou důvodů – jednak slouží k případnému ověření informací, které jsou v lexikonu uvedeny, potom také mohou uživateli v případě jeho zájmu pomoci při rozšiřování vědomostí o konkrétní jednotce.

Topografické příručky, které v současné době vznikají, bývají většinou sestaveny jako lexikon jednotlivých objektů, vybraných podle specifických charakteristik (hrady, zámky, kláštery, města atd.). Přinášejí jejich výslovně vymezený přehled na sledovaném území. Jednotlivé lokality popisují ve stejných parametrech a stručně je zasazují do historických souvislostí. Jejich příklady jsou:

Durdík, Tomáš: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů

Foltýn, Dušan a kol.: Encyklopedie moravských a slezských klášterů

Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (kolektiv autorů)

Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.

Lexikon historických míst Čech, Moravy a Slezska (kolektiv autorů)

Musil, František – Úlovec, Jiří: Zaniklé hrady, zámky a tvrze na Moravě a ve Slezsku

Nekuda, Vladimír: Hrádky a tvrze na Moravě a ve Slezsku

Plaček, Miroslav: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí

Poche, Emanuel a kol.: Umělecké památky Čech

Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska

Úlovec, Jiří: Zaniklé hrady, zámky a tvrze v Čechách

Vlček, Pavel: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků

Vlček, Pavel a kol. Encyklopedie českých klášterů

Studie:

Pro studie z historické topografie neplatí obecná pravidla, která charakterizují běžné topografické lexikony. Podle svého charakteru jsou v podstatě dvojího druhu:

a) první skupina zahrnuje práce, které na vymezeném území sledují zvolený fenomén, např. vývoj pozemkové držby na určitém panství nebo v mezích širšího regionu, vývoj církevní organizace, osídlení, kolonizaci apod. Vytčené téma zpracovávají komplexně. Tyto studie jsou obsáhlejší a v některých případech jsou vydány jako monografie. Příklady: Boháč, Zdeněk: Středověké kláštery v Čechách a na Moravě v době předhusitské. HG 28, 1995, s. 137–151

Čechura, Jaroslav: Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce. Sborník historický 31, 1985, s. 5–53

- Hosák, Ladislav: Středověká kolonizace dyjsko-svrateckého úvalu. Praha 1967
- Hosák, Ladislav: Historický místopis hradského obvodu olomouckého do pol. 14. století. AUPO – Historica 1964, s. 45–90
- Hosák, Ladislav: Středověká kolonisace karpatské oblasti. ČSPS 65, 1957, s 1–8
- Charouz, Zdeněk: Příspěvek k moravské topografii. ČMM 103, 1984, s 312–319
- Kůrka, V: Ke kolonizaci Chomutovska. ČSPS 67, 1960, s 129–146
- Musil, František: Osídlování Poorlicka v době předhusitské. Ústí nad Orlicí 2002
- Smetana, Jan: K topografii areálů středočeských měst ve 13. a 14. století. ČsČH 27, 1979, s. 573–595
- Šimák, Josef V.: Středověká kolonizace. České dějiny I. 5. Praha 1938

b) do druhé skupiny lze zahrnout různě rozsáhlé historické články v odborných časopisech, v nichž jsou cíleně sledovány topografické jevy a souvislosti. Autor podrobuje zkoumání obvykle sídliště (nebo jejich části) ve zvoleném okruhu, jeho výběr není také tak rozsáhlý a soustřeďuje se např. na území kláštera, panství, či města, nebo je naopak omezen na jeho zcela malou část. Volba se vůbec nemusí odvíjet od územního hlediska, ale základem zkoumání se může stát určitý typ historického pramene. Na takto vymezené problematice si potom badatel zvolí speciální úkol, přičemž primárně sleduje topografické jevy. Tyto články a studie se tedy zabývají řešením některého specifického topografického problému, týkajícího se jen omezeného počtu lokalit. Poměrně často se topografické otázky řeší v souvislosti s bádáním o dějinách osídlení. Soubor článků tohoto druhu lze nejlépe charakterizovat konkrétními příklady:

- Sedláček, August: Příspěvky k nejstarší moravské topografii (ČMM 30, 1906)
Článek se zabývá lokalizací statků olomouckého biskupství, jak jsou uvedeny ve známé Zdíkově listině z let 1141/1142 (CDB I, č. 115).
- Hosák, Ladislav: Preser, Prešovice, Přeskače a Příštpo (Jižní Morava 5, 1969, s. 135–136)
Autor ve snaze zamezit zmatkům při identifikaci podobně znějících místních jmen rozděluje pramenné zmínky mezi jmenované lokality.

Více studií se zabývalo problematikou lokalizace vsi Pulína, po níž se psal zakladatel dolnokounického kláštera. Např.:

- Konečný, Lubomír: K otázce lokalizace Pulína. (XVI. Mikulovské sympozium 1986, Praha 1987, s. 175–180)
- Charouz, Zdeněk: Znovu k tzv. zakládací listině kláštera dolnokounického. XVI. Mikulovské sympozium 1986, Praha 1987, s. 181–184
- Skutil, Jan: Diskusní příspěvek ke koreferátu Z. Charouze, Znovu k tzv. zakládací listině kláštera dolnokounického. XVI. Mikulovské sympozium 1986, Praha 1987, s. 185–186

Rekonstrukční mapy:

Zjištěná topografická data bývají prezentována také kartografickou formou sestavováním tzv. rekonstrukčních map. Ty na vymezeném území zaznamenávají zvolené fenomény (např. zámky, kláštery, knihovny, manufaktury, ale i místa stávek či zavádění průmyslu). Další kartografické údaje jsou omezeny jen na hlavní orientační body nebo zcela vynechány, takže vznikají jednoduché mapy. Grafická forma zobrazení topografických informací je velmi názorná pro svou přehlednost. Tyto rekonstrukční mapy bývají sestavovány do větších celků – pak jsou nazývány jako „Historické atlasy“, nebo doprovázejí topografické studie jako jejich přílohy.

Výběr z literatury:

Akademický atlas českých dějin. Ed. Semotanová, Eva a kol. Praha 2014

Atlas československých dějin. Ed. Purš, Jaroslav a kol. Praha 1965

Atlas Republiky československé. Praha 1935

Atlas světových dějin, 1. díl pravěk-starověk. Praha 1995. 2 díl středověk-novověk. Praha 1996

Atlas životního prostředí a zdraví obyvatelstva ČSFR. Praha-Brno 1992

Boháč, Zdeněk: Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999. Kostelní Vydří 1999

Československý vojenský atlas. Praha 1965

Historický atlas měst ČR (od roku 1995, pokračující řada)

Semotanová, Eva: Atlas českých dějin I (do roku 1619). Praha 1998. II (1620–1993) Praha 2003.

Statistické lexikony:

Další vítanou pomůckou topografické práce představují topografické lexikony, které jsou sestavovány na základě statistických dat. Jsou vydávány periodicky (ale nepravidelně) od roku 1869, název Statistický lexikon obcí je používán od roku 1921, kdy nahradil předchozí seznam míst nebo repertorium. Charakteristika využitelných informací ze statistických lexikonů vyplývají z obsahu posledního z nich (už třináctého v řadě) z roku 2005. Přináší tyto informace:

- Retrospektivní přehled o počtu obyvatel v letech 1869–2001 podle krajů, okresů a měst s více než 10 tisíci obyvateli
- Seznam měst České republiky k 1. 1. 2005
- Seznam obcí s příslušností k obci s rozšířenou působností, k pověřenému obecnímu úřadu, matričnímu úřadu a stavebnímu úřadu se sídlem v jiném okrese k 1. 1. 2005
- Přehled změn v územním členění a v názvech obcí a jejich částí, ke kterým došlo v období od 1. 1. 1993 do 1. 1. 2005
- Seznam vybraných částí obce a jejich kódů
- Seznam obcí s rozšířenou působností k 1. 1. 2005

- Počet obcí, částí obcí a základních sídelních jednotek podle krajů a okresů
- Seznam obcí, částí obcí a základních sídelních jednotek podle krajů a okresů (největší část)
- Abecední seznam obcí, částí obcí a základních sídelních jednotek (pro hledání lokality; obce mohly přejít do jiného kraje, okresu)

Výběr z literatury:

Doskočil, Karel: Popis Čech r. 1654 : souhrnný index obcí, osad a samot k berní ruce: rekonstrukce ztracených částí ruly, hlavní změny statků do r. 1779, seznam majitelů deskových statků, mapy krajského rozdělení Čech, komunikací a Kladska v době ruly. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1953–1954

Kašpar, Jaroslav: Vybrané kapitoly z historické geografie českých zemí a z nauky o mapách. (skripta FF KU) Praha 1990 (s. 19–36)

Palacký, František: Popis království Českého, čili podrobné poznamenání všech dosavadních krajův, panství, statkův, měst, městeček a vesnic, někdejších hradův a tvrzí, též samot a způstlých osad mnohých v zemi České, s udáním obyvatelstva dle popisu r. 1843 vykonaného. Praha 1848

Roubík, František: Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech. Praha 1940

Sedláček, August: Hrady zámky a tvrze království Českého. 15 dílů. Praha 1882–1927

Sedláček, August: Místopisný slovník historického Království českého. Praha 1908

Sedláček, August: Snůška starých jmen, jak se nazývaly v Čechách řeky, potoky, hory a lesy. Praha 1920

Sedláček, August: O starém rozdělení Moravy na kraje. ČMM 15, 1891, s. 18 n., 118 n., 196 n., 298 n.

Sedláček, August: O starém rozdělení Čech na kraje. Praha 1921

Semotanová, Eva: Historická geografie českých zemí. Praha 2006 (s. 28–37)

Šimák, Josef Věroslav: Středověká kolonizace v zemích českých. České dějiny I/5. Praha 1938

Práce oficiální rakouské statistiky (chronologické pořadí):

Schreyer, Josef: Kommerz, Fabriken und Manufakturen des Königreichs Böhmen. 2 Bd. Prag-Leipzig 1790

Rieger, Josef Antonín: Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen. 12 Bd. Leipzig-Prag 1787–1794

Schnabel, Georg. N: Tafeln zur Statistik von Böhmen. Prag 1848

Topografické lexikony:

Čechy:

Schaller, Jaroslav: Topographie des Königreichs Böhmens. 16 Bd. Prag 1785–1790

Schaller, Jaroslav: Beschreibung der Kgl. Haupt- und Residetzstadt Prag. 4 Bd. Prag 1794–1797

Sommer, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt. 16 Bd. Prag 1834–1839

Morava:

Schwoy, František Josef: Topographische Schilderung des Markgrafthums Mähren. 2 Bd. Prag-Leipzig 1786

Schwoy, František Josef: Topographie vom Markgrafthum Mähren. 3 Bd. Wien 1793–1794 (svazek 4 zůstal v rukopise)

Wolny Gregor: Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert. 6 Bd. Brünn 1835–1842.

Lexikony 19. století (chronologické pořadí):

Alphabetisches Verzeichnis sämtlicher im Kronlande Mähren befindlicher Ortschaften, samt Zuweisung zu den betreffenden Gerichts- und Politischen-Behörden. Brünn 1849

Hennig, Karel – Tempský, Bedřich: Vollständiges statistisch-geographisches Compendium der neuen politischen und geschichtlichen Eintheilung des Königreiches Böhmen. Prag 1850

Topographisches Lexicon von Böhmen. Prag 1852

Orth, Jan – Sládek, František: Topografickostatistický slovník Čech. Praha 1870

Seznam míst v Království českém – Ortsrepertorium des Königreiches Böhmen. Praha 1872, 1878, 1886, 1893, 1907

Kotýška, Václav: Úplný místopisný slovník Království českého. Praha 1895

Úplný topografický česko-německý seznam osad markrabství moravského a vévodství slezského s abecedním česko-německým rejstříkem míst. Brno 1985

Podrobný a úplný abecední místopis Čech, Moravy a Slezska. Praha 1895

Veduty

Domanjová, Helena – Truc, Miroslav: Jan Willenberg. Pohledy na česká města z počátku 17. století. Praha 1987

Podlaha, Antonín – Zahradník, Isidor: Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého na počátku 17. století. Praha 1901

Soupis vedut vzniklých do roku 1850 (projekt, z něhož dosud vyšlo:)

Svazek I/1. Národní archiv. Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou a pracovníky Národního archivu. Praha 2006

Svazek II/1. Státní oblastní archivy. Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou a pracovníky státních oblastních archivů ČR. Praha 1999

Svazek II/2. Státní oblastní archivy. Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou a pracovníky státních oblastních archivů ČR. Praha 2001

Svazek II/3. Státní okresní archivy. Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou a pracovníky státních oblastních archivů ČR. Praha 2003

Svazek II/4. Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou a pracovníky státních oblastních archivů ČR. Praha 2008

Svazek II/5. Státní oblastní archivy a státní okresní archivy. Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou a pracovníky státních oblastních archivů ČR. Praha 2008

Svazek III/1. Sběrka grafiky Archivu hlavního města Prahy. Uspořádal a k vydání připravil Michal Wanner ve spolupráci s Josefem Horou. Praha 2013